

Dr. Marko Uršič
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani

Tri predavanja

O sencah

I. O sencah idej

10. decembra 2013

II. O sencah teles

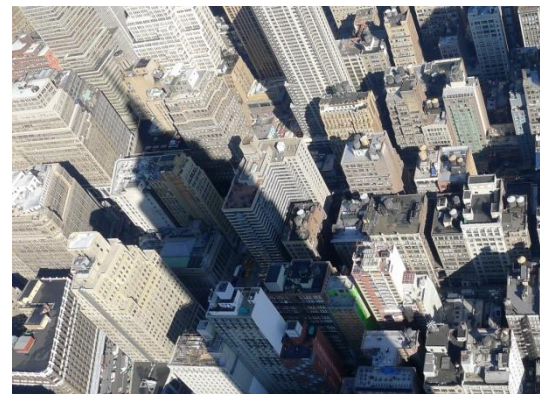
17. decembra 2013

III. O sencah svetov

20. januarja 2014

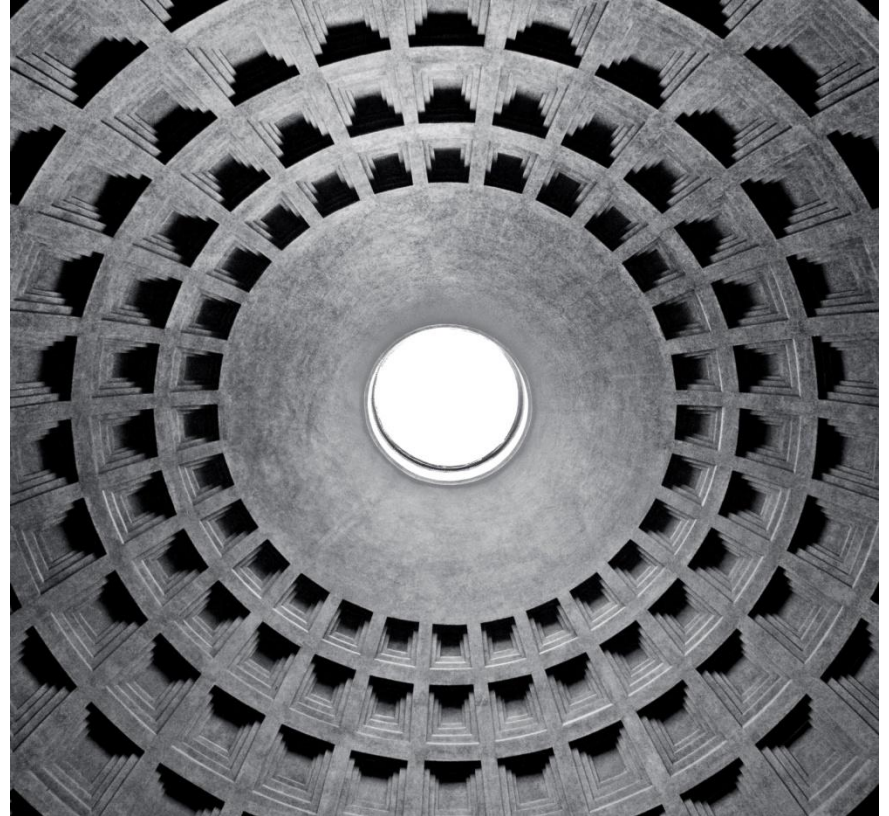
V Štihovi dvorani

Cankarjevega doma ob 19h

I. O sencah idej

1. Opredelitev meta-fizičnega bistva senc; Platonova prispodoba o votlini
2. vrste senc; 2d in 3d sence; temne in svetle sence; sence budnosti in sna ...
3. sence kot simbolne forme
4. Sonce in sence v starem Egiptu
5. od homerskih do orfiških senc; boj svetlobe in teme.

Pantheon v Rimu, kupola

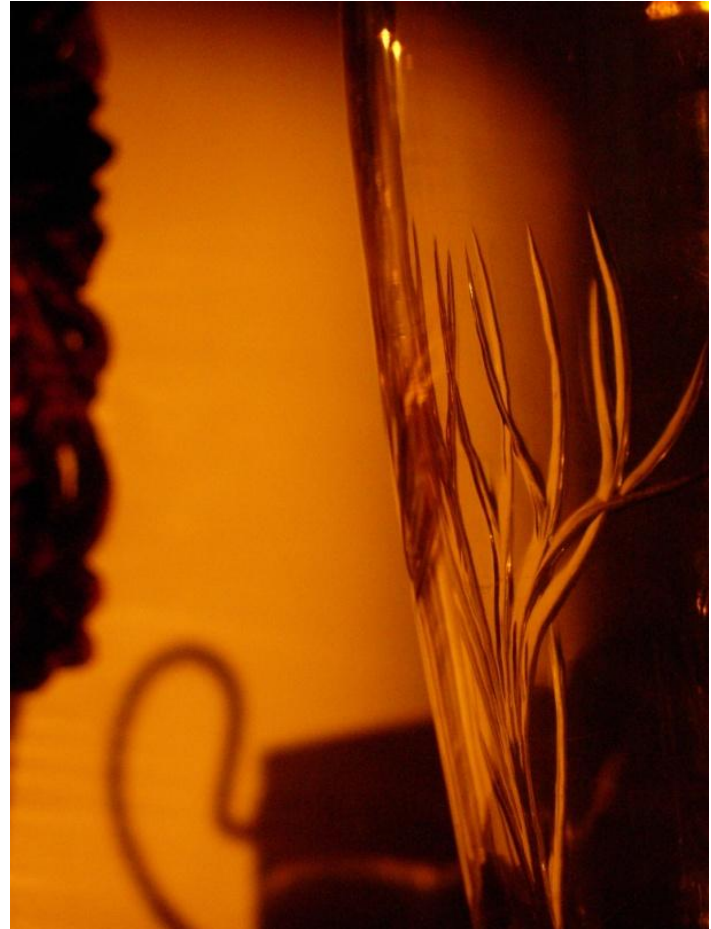
Leonardova opredelitev sence

- **Leonardo da Vinci** je zapisal, da “je senca *oslabitev* moči svetlobe, ki je vidna na *površini* telesa in se začne tam, kjer se luč umakne, konča pa se v temi.”
(*Traktat o slikarstvu*, fragment “Kaj je senca”, § 533, slov. prev. str. 245, poudaril M.U.).
- Leonardove zapise je treba brati na dveh ravneh: *fizični* (vidni) in *metafizični* (nevidni), ki se medsebojno prepletata, omogočata in sodoločata.

Kaj je meta-fizično bistvo sence

- Meta-fizično bistvo sence *je podvojitvev ali “replika” neke forme na drugi ontološki (oz. bivanjski) ravni* – in sicer takšna replika, ki je “oslabitev moči”, *oslabitev resničnosti* neke “prvotnejše” forme.
- Krajše rečeno, senca je manj resnična (ali vsaj bolj “zastrta”) replika neke forme.

Tridimenzionalne sence in Platonova prispodoba o votlini

- *Tridimenzionalne sence* čutnih stvari ali teles so šele novodobna iznajdba, ki jo je omogočilo odkritje holografskih tehnik, s katerimi se v prihodnosti odpirajo neslutene možnosti “simulakrov” čutnega sveta (več o tem v III. predavanju).
- Sicer pa tridimenzionalne *sence idej* obstajajo že od nekdanj, saj so – sledeč Platonu – to ravno čutne stvari in telesa v našem “realnem” trirazsežnem svetu.
- *Prispodoba o votlini*: ideje “bivajo močnejše” od svojih senc, čutnih predmetov, ki so njihovi “posnetki”.
- Zakaj ideja “biva močnejše” od stvari? Če rečemo zelo preprosto: vrč se razbije, ideja vrča pa ostane, namreč “v umu”.

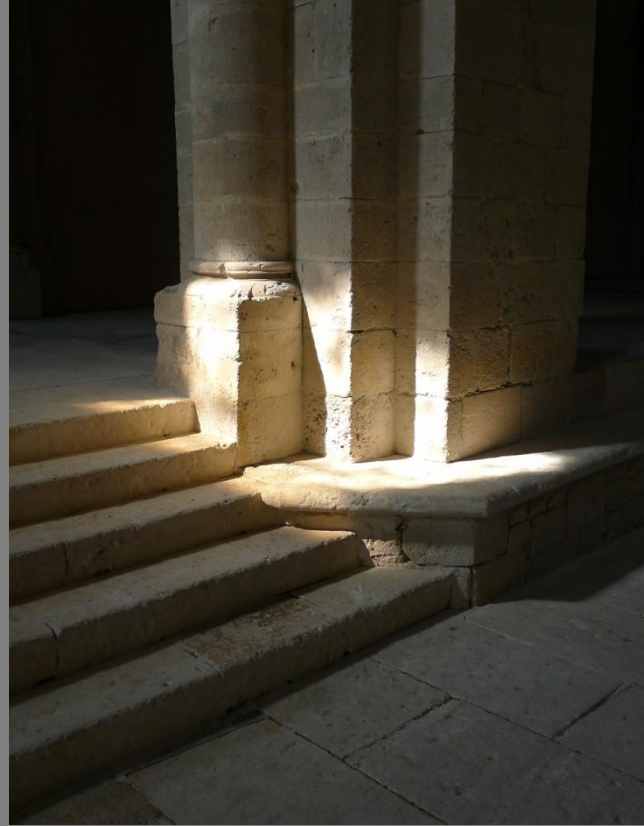

Eva Petrič, fotografija iz zbirke/knjige *Gr@y Matter – Language of Shadows* (2009), izrez

Svetle sence

Rembrandt van Rijn,
Vstajenje Sina
človekovega,
17. stol.

Opatija cistercijanskega
samostana Silvacane,
Provansa, 12. st., detajl

New York,
Broadway, 2012

Sence v snu ...

Francisco de Goya:
Sen razuma poraja pošasti, 1799,
jedkanica iz cikla
Los Caprichos

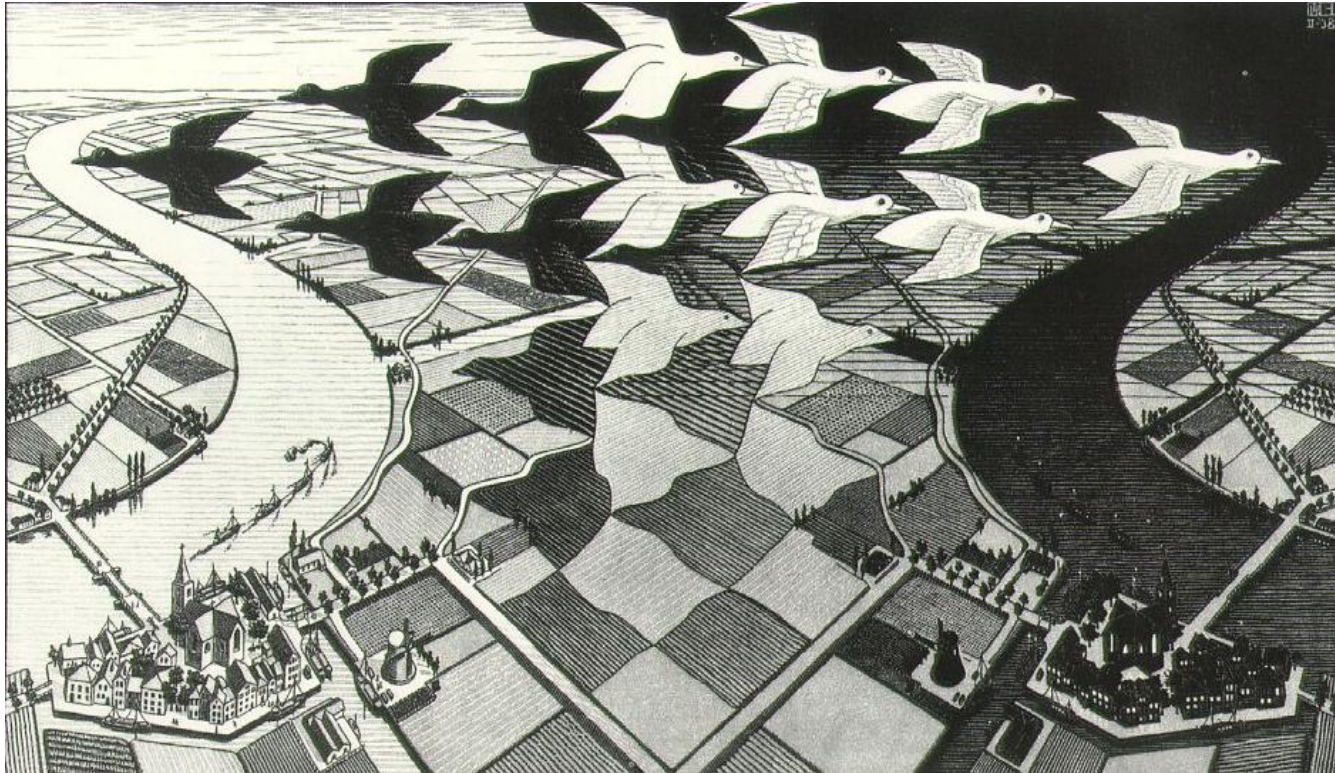

Paul Gauguin:
Dekle z lisico, 1891

Silhueta v sanjah
(s spleta)

Sence kot “simbolne forme”

Maurits Cornelis Escher: *Dan in noč*, lesorez, 1939

Navezujoč se Ernsta Cassirerja, bom sence obravnaval (tudi) kot *simbolne forme*, ki razpirajo in vzdržujejo *metafizično diferenco* med višjimi in nižjimi členi v vesoljni “verigi bitij” in s tem med njimi ohranjajo *transcendenčno napetost*.

Sonce in sence v starem Egiptu

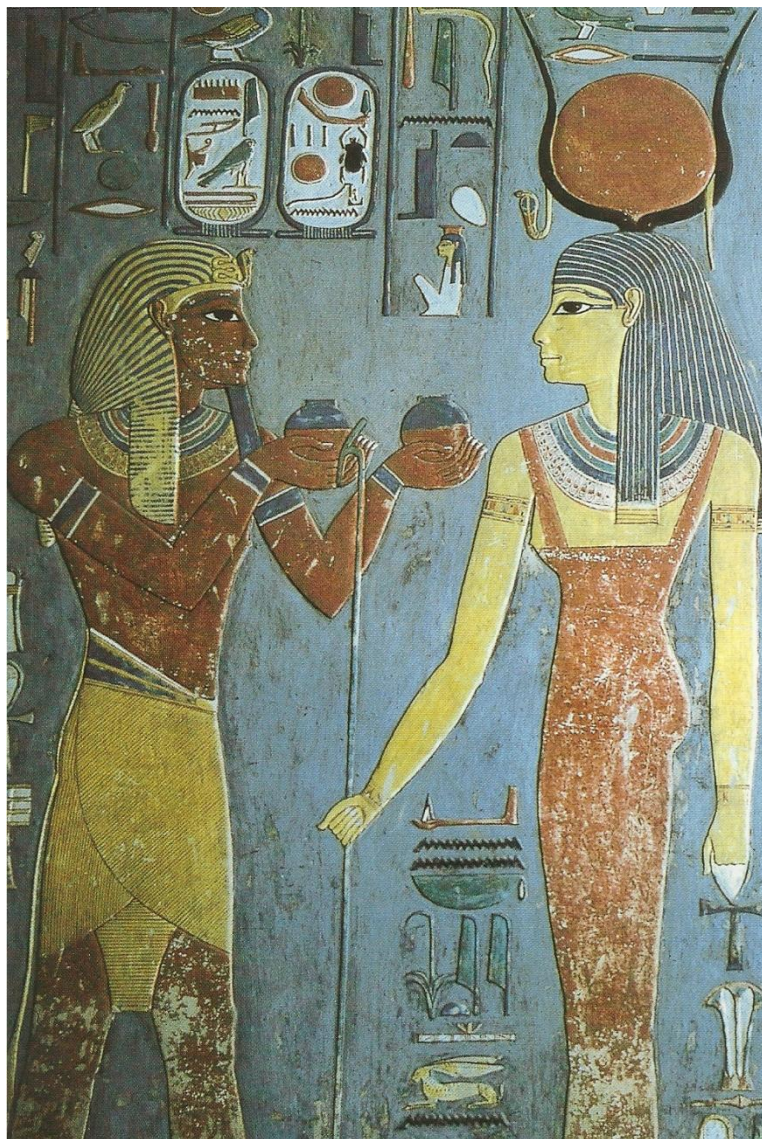
Tempelj v Karnaku, Egipt (s spleta)

Egiptčanske figure: brezčasnost v gibanju

Dve “repliki” faraona Thutmosisa IV. (18. dinastija) med tremi bogovi (Asar/Oziris, Anpu/Anubis in boginja Hathor), poslikava njegove grobnice v Dolini kraljev (KV 43), zahodne Tebe, ok. 1390 pr. n. š.

Človeška nesmrtna figura: “razvidnost” oči in srca ...

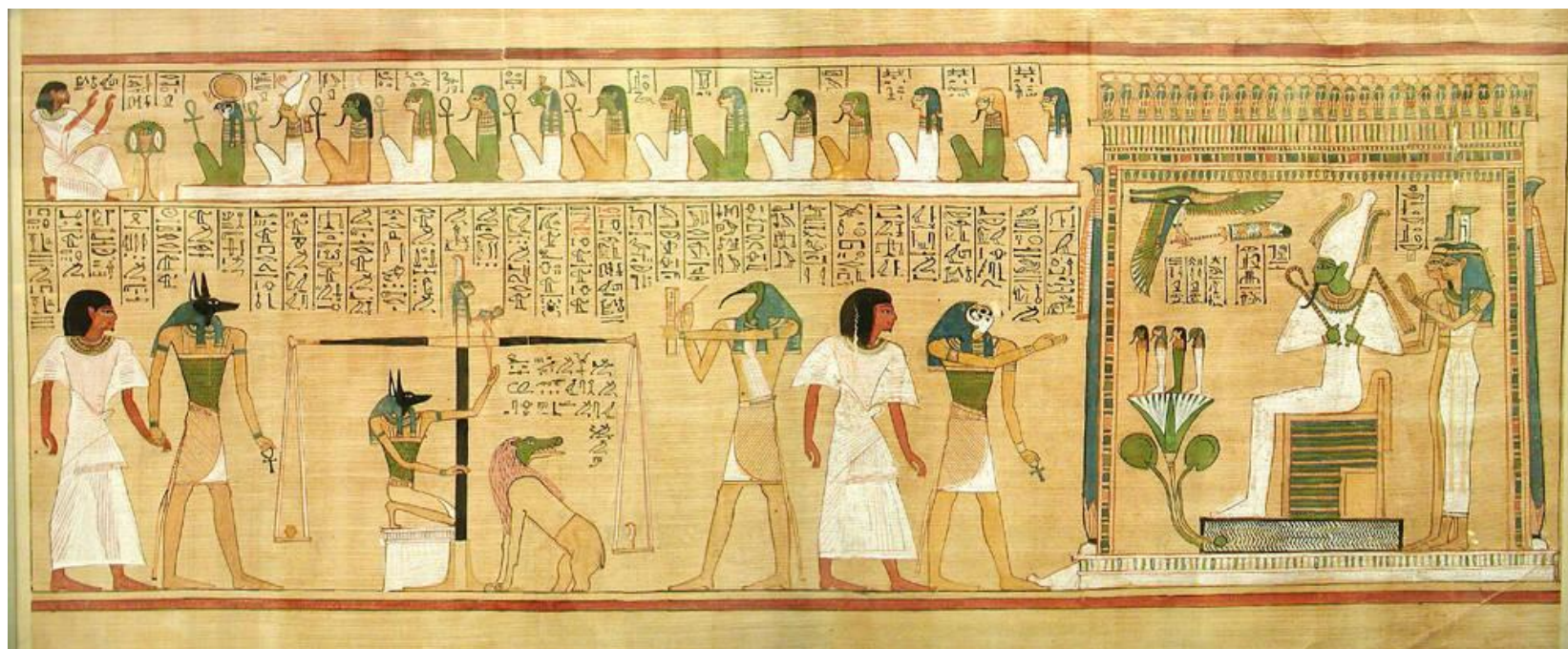

Pablo Picasso:
Portret Dore Maar, 1937

Kralj prinaša darove boginji Ast (Izidi),
Dolina kraljev (KV 57): poslikava grobnice
faraona Horemheba, 18. dinastija,
ok. 1300 pr. n. š.

(Vir: *Egypt. The World of the Pharaohs*,
ur. R. Schulz & M. Seidel, 2004, str. 222.)

Sodba s Tehtnico, Huneferjev papirus (ok. 1300 pr.n.š.)

Po egipčanskem verovanju je umrli postavljen pred sodnike v Dvorani Maat (Pravice, Resnice), kjer bog s šakaljo glavo Anpu (Anubis) položi na Tehtnico njegovo srce, ki mora biti lažje od peresca na nasprotni skodeli, sicer grešnika požre pošast s krokodiljim gobcem Am-mit. Sodbo zapiše božanski pisar z ibisovo glavo Tehuti (Tot oz. Thoth), in če umrli vzdrži preizkus s Tehtnico, mu je odprta pot v Amentet ("skrivni kraj"), v nebeško območje Tuata (ali Duata), onstranstva oz. "podzemlja", ki je na *drugi* strani Zemlje. V Amentetu pravičnika sprejme bog Asar (Osiris), vladar dežele mrtvih, ki je sam umrl in vstal iz smrti ... (nav. po Wallisu Budgeu).

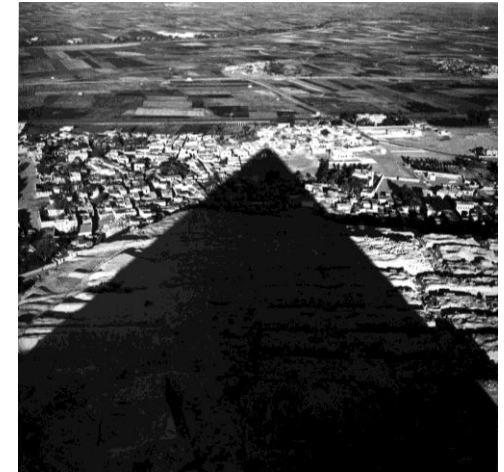
Huneferja sprejme Asar

Huneferja sprejme vladar onstranstva Asar (Osiris), za njim sta njegovi sestri Ast (Izida) in Nebthet (Neftida), pred njim na cvetu stojijo njegovi štirje sinovi

“Arhitekturna
forma stvari”

Lee Miller, *Senca velike
piramide*, fotografija,
Egipt, 1938

- “V svoji jasnosti, stvarnosti in večnosti ta forma triumfira nad vsako preprosto sukcesijo, nad nenehnim tokom in minljivostjo vseh časovnih konfiguracij. Egipčanska piramida je vidno znamenje tega zmagoslavja, zato je simbol temeljne estetske in religiozne intuicije egipčanske kulture.”
(**Ernst Cassirer**, *Filozofija simbolnih form*, II. del: *Mitično mišljenje*, str.128).

Posmrtni “sence večnosti”: *ka* in *ba* ... in *khaibit* (ali *šeut*)

Ka-soha kralja Hora, iz Dahšura, 13. dinastija, ok. 1700 pr. n. š., ebenovina, višina 175 cm, Egiptovski muzej, Kairo.

khat (mumija), *ba* (duša) in *khaibit* (senca), upodobitev uroka iz 92. pogl. *Knjige mrtvih*: “Odpri grob za *ba* in senco {ime pokojnika}, da bo lahko prišel ven v dan in imel moč nad svojimi nogami.” Tebe, Irineferjeva grobnica (TT 290), 19. dinastija, 12. st. pr. n. š. (*op. cit.*, str. 262).

Nebeško ptico Bennu so imenovali tudi “Rajev *ba*”

Ptica Bennu v Inerkhaujevi grobnici, v času Ramzesa III.,
20. dinastija, Deir el-Medina, 12. st. pr. n. š.

Ra-Oziris, bog mnogoterih “oblik” (teofanij) — dva odlomka iz *Egipčanske knjige mrtvih*

Iz Huneferjevega papirusa,
*Hvalnica Raju, ko vzhaja
na vzhodni strani neba:*

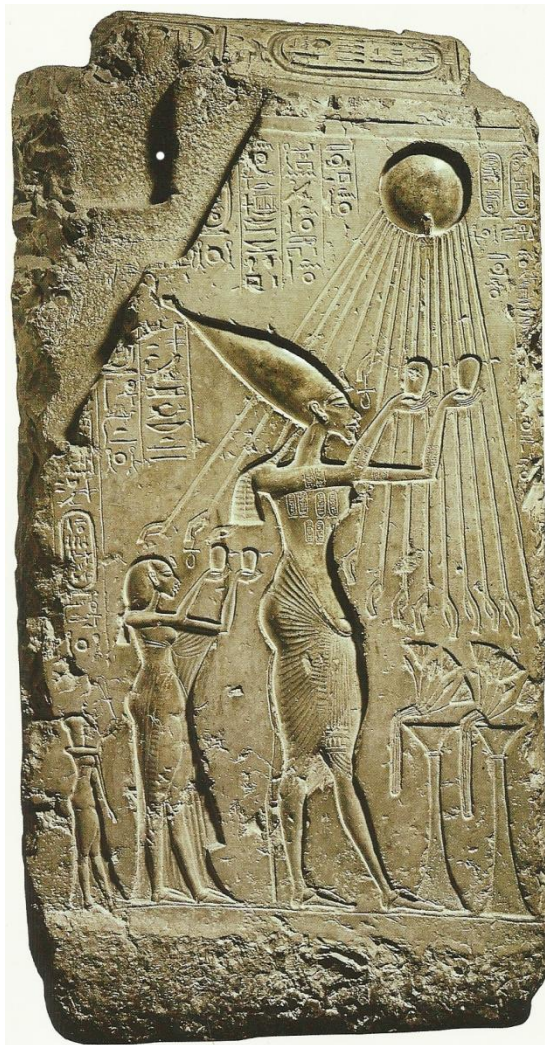
- “O, Eden, veličastni,
v tisočernih oblikah in
pogledih, kralj sveta,
vladar Annuja, gospod
večnosti, ki večno trajaš,
ves zbor bogov se
radostí, ko vzhajaš in
pluješ prek neba, o, Ti,
privzdignjen v barki
Sektet.”

(Wallis Budge:

*The Egyptian Book of
the Dead* [1895], reprint:
Dover Publ., N.Y., 1967,
str. 14)

Iz Anijevega papirusa,
Himna in litanija Asarju (Ozirisu):

- “Hvaljen bodi, o Oziris, gospodar večnosti,
Un-nefer, Heru-Khuti, tvoje oblike so
mnogotere in zmožnosti veličastne, [ti si]
Ptah-Seker-Tem v Annuju (Heliopolisu),
gospod skrivnega kraja, stvarnik Het-ka-
Ptaha (Memfisa) in vseh bogov v njem,
vodnik po podzemlju, ki te častijo bogovi, ko
zahajaš v Nut [Nebo]. Izida te objema v miru,
ko izganjaš sovražnike iz ust tvojih poti.
Svoj obraz obračaš k Amentetu in storiš, da
zemlja sije kakor čisti baker. Tisti, ki so legli,
vstajajo, da bi te videli, dihajo zrak in zrejo
v tvoje obličje, takrat ko se sijoči disk dviga
nad obzorje; njihova srca bivajo v miru, saj
Te vidijo, o Ti, ki si Večnost in Neminljivost!”
(Ibid., 66-67)

Faraon Ehnaton
(Amenophis IV.) s svojo
družino časti Sonce,
18. dinastija, Amarna,
ok. 1350 pr. n. š.

Monoteizem in henoteizem

Slika desno:
Faraon Tutankamon
pred Ozirisom, pozlačena
vrata druge skrinje njegove
grobnice (Tebe, KV 62),
18. dinastija, ok. 1323
Egiptovski muzej, Kairo

- **Jan Assmann:** “Razliko opredelimo takole: monoteizem radikalno izključuje obstoj drugih bogov; s ‘henoteizmom’ pa razumemo monoteizem občutij in razpoloženj, ki vpričo čaščenja enega Boga nad vsemi drugimi le-tega ne povzdigne kot Edinega na ta način, da bi zanikal politeistični svet [drugih] bogov.”
(*Monotheismus und Kosmotheismus*, 1993, str. 9)

Od homerskih do orfiških senc

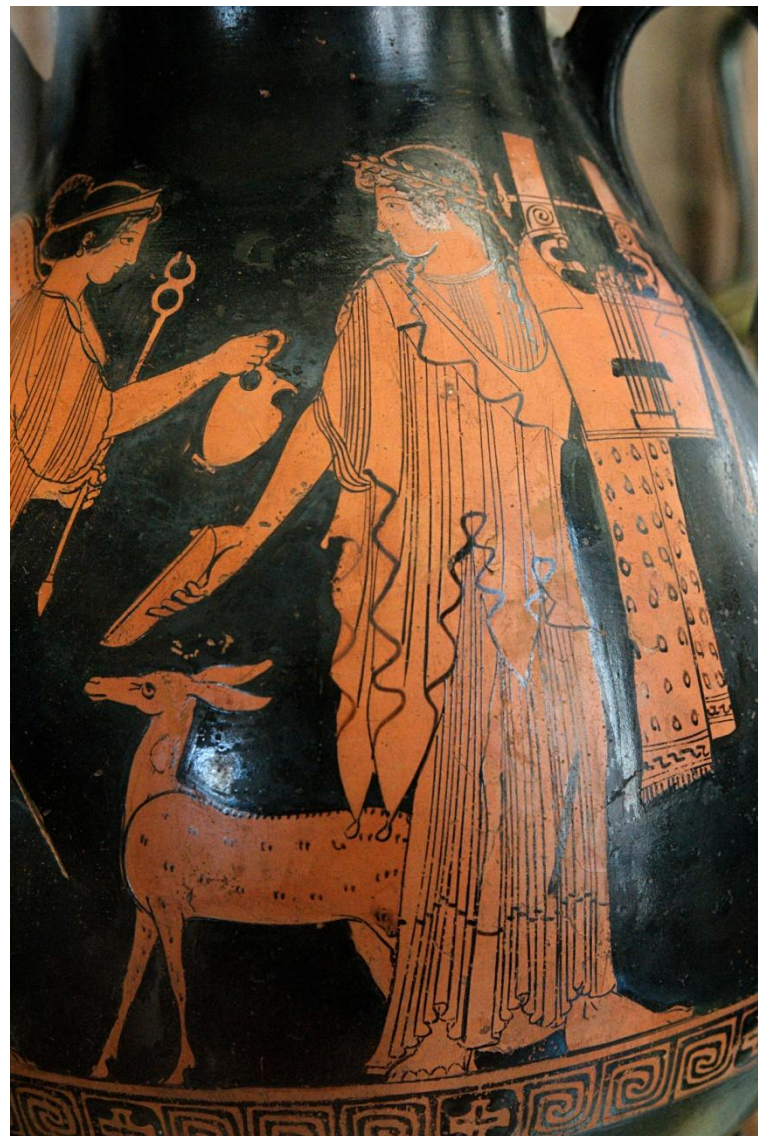
Zevs v boju s Tifonom,
grška vaza, 6. st. pr. n. š.

Walter F. Otto v knjigi *Bogovi Grčije* (1929) s podnaslovom “Podoba božanskega v zrcalu grškega duha” navdušeno in navdihnjeno piše o tem, kako so pod Zevsovim vodstvom mladi grški bogovi (zlasti Atena, Apolon in Artemida, Afrodita ter Hermes) premagovali stari svet:

- “Temačnosti in teži tega sveta pa se zdaj postavi nasproti krog olimpskih bogov” (v slov. str. 89).
- Zevs je zmagal v spopadu z demoničnimi Titani: “Grški mit je ohranil različne sledove tega premaganja starega verovanja. Zevs je, kot pravi mit, zrušil svojega očeta Kronosa in Titane in jih zaprl v temo Tartara.” (*Ibid.*, 170).

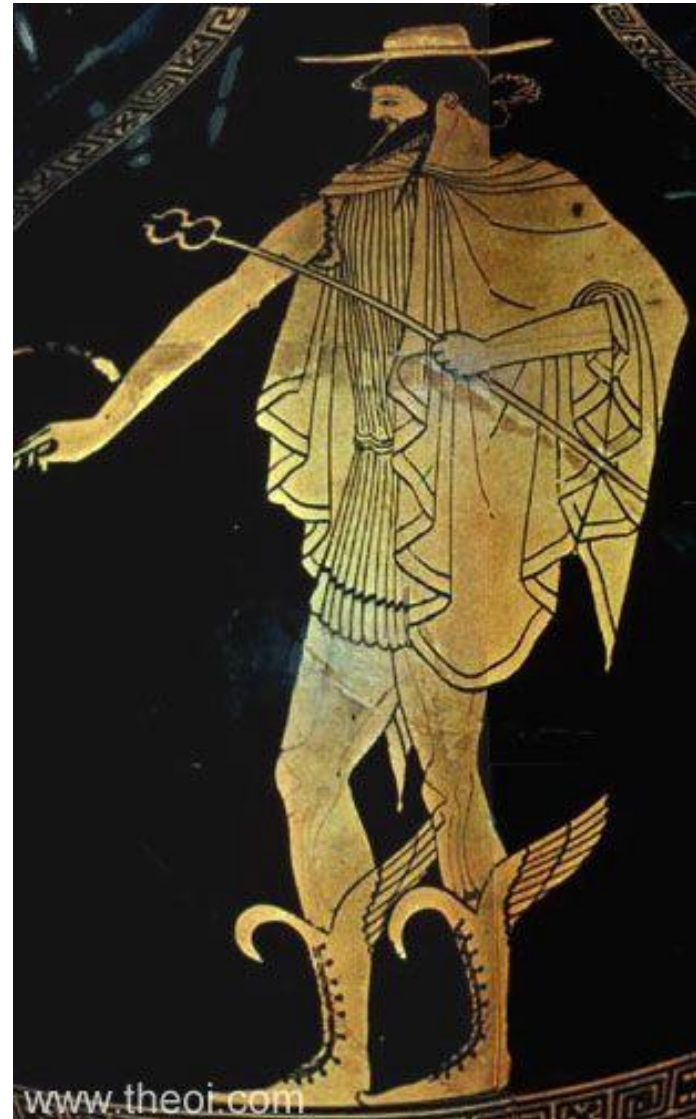
Apolon: bog svetlobe, harmonije in “distance duha”

Walter Otto primerja Apolona in Dioniza: “Dionizična čud hoče opoj, torej bližino, apolinična pa, nasprotno, jasnost in uobličenosť, torej distanco. [...] Apolon odklanja vse, kar je preveč blizu, ujetost v stvari, meje zabrisujoč pogled, prav tako tudi zlivanje duše z enim, mistični opoj in njegov ekstatični sen. Noče duše, temveč duha.” (*Op. cit.*, str. 100.)

Hermes: “gospodar poti”, *psihopomp* (vodnik duš)

- O Hermesu Otto pravi, da je “ljudem najprijaznejši med bogovi” (*op. cit.*, str. 134), saj vodi človeka po tostranskih in onstranskih pokrajinah – ter ugotavlja:
- “Ta nočna skrivnost pri belem dnevu, ta magična temnost pri svetlobi sonca, je kraljestvo Hermesa. [...] Vsa bližina je izginila in z njo tudi daljava. Vse je blizu in obenem daleč, tesno ob nas in vendar odmaknjeno.” (*Ibid.*, str. 153–54).

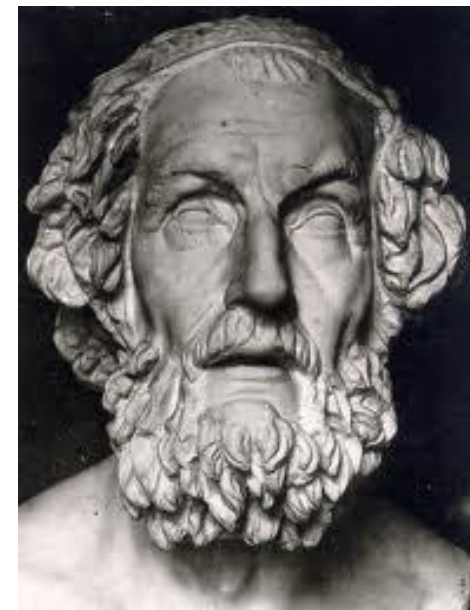
Odisejev spust v Had (Homer, 11. spev *Odiseje*)

- “Kadar obljubil sem to z molitvijo trumam pokojnih, vzal sem ovci pod nož in zarezal ju ravno nad jamo; črna se ulila je kri; in glej, odprè se podzemlje, v gostih vršelih prihajajo duše umrlih pokojnih: fantje mladí in neveste in dobro preskušeni starci, nežne device ob njih, žalujóč v novih tegobah, mnogi, ki padli so v boju, zadeti z broneni kopji ...”
(*Odiseja*, 11, 34–40, prev. A. Sovrè)

Odisejevo srečanje z materino senco

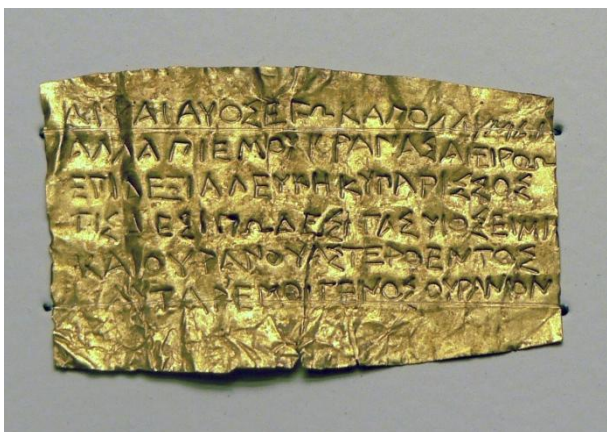
- “Hotel objeti sem dušo rodnice mi moje umrle: trikrat sem skočil naprej, želèč jo nežno prijeti, trikrat mi zgine iz rok, ko da sèn bi bilà ali senca; meni pa vsakokrat huje presune srcé bolečina.”
(*Odiseja*, 11, 205–208)

Homer
(domnevno)

Orfiški onstranski kaŕipoti svetlim sencam

- “V Hada domovih na levi boš našel izvir, ob katerem stoji bela cipresa – temu izviru nikar ne hodi v bližino! Našel boš drugega, kjer iz jezera Spomina hladna voda priteka; pred njim so stražarji. Reci (jim): ‘Zemlje otrok sem in zvezdnega Neba, toda rod moj je nebeški. To sami že veste. Od žeje sem izsušena in propadam! Dajte mi brž hladne vode, ki iz jezera Spomina priteka.’
⟨Iz⟩ božanskega ⟨izvira⟩ ti bodo sami ponudili piti, z ⟨drugimi⟩ heroji odtlej boš vladala skupaj. To ⟨Spomina⟩ je delo ... umreti ... napiši to ...
... tema ... ki zagrne.” (*Fragmenti predsokratikov*, DK 1 B 17, prev. Jan Ciglencečki, 2012)

Slika zgoraj: Hermes, Evridika in Orfej, grški nagrobnik, 5. st. pr. n. š.;
spodaj: zlati orfiški listič, 4.–3. st. pr. n. š.

Hvala za vašo pozornost!